

Dracmes emporitanes d'arracada singular

L. VILLARONGA

Les dracmes que nosaltres haviem anomenat *de l'estil de Puig Catellar*, per procedir totes les d'aquest estil de la dita troballa, creiem ara millor anomenar-les *de l'arracada singular*, i així evitem la possible confusió entre les dracmes de la troballa de Puig Castellar i les de l'estil de Puig Castellar.

Com hem dit, aquestes dracmes provenen de la troballa de Puig Castellar, puix que només n'hi ha una, que pertany al Cabinet de París, que podria no procedir de la dita troballa, però sobre aquesta diu en Guadán¹ «se sabe ha tenido entrada en fecha muy reciente», no dient la procedència de la informació essent doncs possible que també provingui de la troballa de Puig Castellar.

Una altra dracma en col·lecció pública és la del museu de Peralada, que en no figurar en el catàleg del dit Museu, publicat l'any 1958,² és possible que també pertanyi a aquesta troballa.

A més, una d'aquestes dracmes aparegué en la troballa d'Orpesa,³ que és un tresor de la mateixa època que el de Puig Castellar, i malgrat presenten una composició diferent, són similars pel repartiment de les dracmes d'Empúries i les seves imitacions.

El cap d'Arethusa, allargat i de fort gust ibèric, voltat per tres dofins, presenta la singularitat de l'arracada. El primer en remarcar-ho fou en Guadán⁴ que digué que *tenia la forma de la marca del denari romà XVI nexada*. Quasi simultàniament, Almirall afirmà que *tenia forma de X*.⁵ Això fou en ocasió de les publicacions sobre les primres dracmes d'aquest estil, en una reunió de la delegació de la

1. GUADÁN, II, p. 244.

2. PERALADA.

3. VILLARONGA (1993).

4. GUADÁN (1955), p. 37.

5. NUMISMA (1995), p. 102.

SIAEN a Barcelona.⁶ Aquesta qualificació és una descripció aproximada, puix en realitat l'arracada està formada per una ratlleta horitzontal sostinguda per dessorbre per dues línies divergents que conflueixen cap al seu punt central, adoptant la forma d'una V. De la ratlleta horitzontal surten els penjants del punt central un de vertical cap avall i altres dos de divergents, en forma de V invertida. Es a dir:

La primera publicació realitzada a consciència d'aquest tipus de dracma emporitana la devem a Guadán.⁷ A la pàgina 37 d'aquesta publicació, en les figures 9 i 10, il·lustra i comenta dues dracmes són les del nostre catàleg número 4 i 28, dient que coneix unes 27. Les il·lustrades són una sense dofí i l'altra amb dofí, remarcant que a la segona, la modificació del cap del pegàs té un realisme molt gran.

En la seva obra, Guadán⁸ les tracta en el grup IX-XII-I i II (números 621 a 631), i les del símbol dofí dintre la classe X (números 682 a 698) que nosaltres recollim, excepte la 684 de la col·lecció Sastre, que no il·lustrà. En el nostre corpus⁹ porten els números 59 i 60.

TÈCNIQUES

Els tipus de les monedes són grans i quasi no caben complets en els cospells; les llegendes, en general, cauen fora.

El tipus d'arracada que ja hem comentat és determinant en aquesta emissió, i no el trobem en cap altra.

La modificació del cap del pegàs és ben particular: a les dracmes sense el símbol de dofí és esquemàtica, com si es volgués dissimular; en canvi, en les que porten el dofí, és d'un gran realisme, perfectament recognoscible.

Aquestes dues maneres de resoldre la modificació del cap del pegàs, poden fer creure que no solament pertanyen a diferents artistes, sinó també a diferents tallers o cronologia, però l'ús del mateix encuny d'anvers amb les dues classes de revers ens demostra que l'emissió de les dues sèries de moneda fou simultània. A la làmina I representem dos dels enllaços: un, amb les monedes 3 i 10 on l'anvers

6. *Numisma* (1995), col·loqui del dia 30 d'abril de 1955, «Las dracmas emporitanas del crysaor», amb ponències de Joan Almirall, Joan Baucis i Antonio Villoldo, que presenten 60 dracmes. p. 102-103, i són il·lustrades a les p. 116-119. Actualment corresponen a les estudiades amb els núm. 17-23 i 41-43. Les exposicions són elucubracions i divagacions sense cap interès ni resultat.

7. GUADÁN, 1954.

8. GUADÁN.

9. VILLARONGA, 1994.

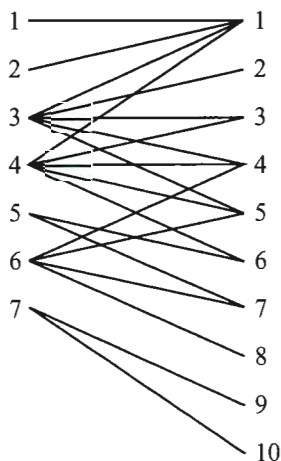
A.3 enllaça els reversos R.1 sense dofí i el R.4 amb dofí, i l'altre, entre les monedes 12 i 19, on l'anvers A.4 enllaça els reversos R.1 i R.5, aquest amb dofí.

Al fer l'estudi dels encunys ens hem trobat amb un cas nou. És un treball que hem realitzat moltes vegades, però ara ha succeït el que no ens havia passat mai; ens hem trobat que tots els encunys d'anvers són quasi iguals llevat de dos. De revers hem trobat 10 encunys diferents. Per tant cal suposar que d'anvers en deuriem haver més de dos.

Un cop examinada la distribució del pentinat del cap femení detalladament, solament hem sabut trobar diferències molt petites. Les hem localitzat en els espais compresos entre les dues línies de les diademes i entre l'última i el darrera del cap. Per entendre'ns, el pentinat està format per una banda de rínxols sobre el front, dels quals els tres de darrere són grans, acabats en ganxo, i els de davant, petits i sense acabar en ganxo. Per dessobre d'ells, a la part de davant i ocupant el lloc de l'espiga dels models antics, hi ha una línia de quatre punts acabats amb la punta de l'espiga. Per darrere el pentinat està separat per dues línies que podríem considerar diademes. Les petites diferències les hem trobat en els detalls que dibuixen el pentinat entre les dues línies de la diadema i el darrera del cap.

Als encunys amb aquestes petites diferències també hi hem detectat alguna altra, com a l'arracada, on les línies divergents que surten de la seva part inferior no ho fan del mateix punt, ni la direcció del penjant central és la mateixa, ni la línia transversal de l'arracada amb el nas i la boca es troben en el mateix nivell. Aquestes petites diferències coincideixen amb les del pentinat.

A la làmina II es poden apreciar bé les característiques dels encunys que donem agrandits. Podem establir cinc encunys, a més dels dos a què ens hem referit abans. La moneda número 1 presenta l'encuny A.1; la moneda número 2, l'encuny A.2; la moneda 6, l'encuny A.3; la 16, l'encuny A.4; la 24, l'encuny A.5; la 34, l'A.6; i la 44, l'A.7. En el catàleg es poden veure els enllaços dels encunys.

En la gràfica veiem els enllaços dels encunys; són molt diversos, els primers tres encunys de revers no presenten el símbol del dofí, els altres sí.

Els encunys d'anvers A.1 i A.2 es combinen amb encunys de revers sense dofí. L'A.3 i l'A.4 es combinen amb reversos sense dofí i amb dofí. Els altres encunys (A.5, A.6 i A.7) ho fan sempre amb revers amb dofí. L'encuny A.7 es combina exclusivament amb el R.9 i R.10.

Crida l'atenció l'encuny R.6, de Guadán, (número 628 i R.465), que en la moneda 21 del catàleg l'encuny va sense dofí, i en les monedes 22 a 25, dues d'elles conegudes per Guadán, al mateix encuny R.6 s'hi ha afegit el dofí. A la làmina III apareixen aquestes monedes ampliades (21, 22 i 23), perquè es vegi bé la igualtat dels encunys de revers. A la moneda 21, de difícil apreciació de l'encuny d'anvers, té el revers sense el dofí, i en ell, la modificació del cap del pegàs és del tot realista, és a dir, ben feta, per l'artista que obrí els encunys amb el símbol del dofí. Ens preguntem si féu l'encuny oblidant el dofí, i després, en adonar-se del descuit, l'afegí. Les altres dues (22 i 23 amb dofí) tenen el mateix encuny.

Malgrat aquesta aparent regularitat, l'ús dels encunys és prou aleatori. Els encunys d'anvers A.3 i A.4 van combinats amb cinc encunys de revers diferents, i l'A.6 amb quatre.

Tot fa pensar que fou una emissió curta, pel volum i pel temps en què fou batuda.

POSICIÓ DELS ENCUNYS

La posició dels encunys no és regular, però hi ha una tendència: entre la posició de les 3 i 11 hores tenim el 71 % de monedes i entre les 6 i les 7, un 19 %.

TROBALLA DE PUIG CASTELLAR

El nom d'aquesta troballa vé donat pel nom del lloc on fou descoberta, en el *oppidum* ibèric de Santa Coloma de Gramenet, a tocar de Barcelona, de nom geogràfic *Turó del Pollo*. Els arqueòlegs excavadors de principi del segle XIX, li donaren un nom menys vulgar: *Puig Castellar*.

La primera notícia la donà Pericot¹⁰ dient que l'any 1942 es trobaren un centenar de dracmes de manera casual, de les quals en pogué estudiar deu, tres que afeegí després i un lot de divisors. Més tard,¹¹ tornà sobre la troballa, publicant i il·lus-

10. PERICOT, 1943.

11. PERICOT, 1944.

trant 14 dracmes i 39 divisors, de pegàs i de dos dofins. Les dracmes 11 a 14 són ibèriques, números 36, 42, 45 i 54 del nostre catàleg.¹²

Poc després, Pío Beltran,¹³ en un estudi general de la plata emporitana, tractà d'aquesta troballa comentant les monedes publicades per Pericot, amb una sèrie d'apreciacions subjectives.¹⁴

Guadán,¹⁵ en la seva important obra, ens parla de Puig Castellar dient que es trobaren 150 dracmes i 50 divisors, però a la seva obra cita com a procedents de la troballa de Puig Castellar 232 dracmes, que són una part de les que nosaltres fotografiàrem en aquells temps anteriors a l'any 1950, donant un seguit de notícies.¹⁶

Per aquestes, junt amb altres que aconseguiríem, sabem que en el temps de la Guerra Civil, davant la manca de recursos, en el turó del Pollo, alguns recollien llenya per al foc de la llar, i a l'arrencar una soca aparegué el tresor amb les monedes.

Acabada la Guerra, totes les monedes, o algunes, arribaren a l'àmbit universitari, creiem al que fou després l'Institut d'Arqueologia, i en Pericot, aleshores catedràtic de la Universitat n'adquirí algunes (14 dracmes i 39 divisors) que publicà. No fou massa encertada la tria, els divisors estaven en estat deplorable i, de les dracmes, només tenen interès les ibèriques, de les quals n'hi havia moltes a la troballa.

Les altres, d'un total comptabilitzat de 491, no foren adquirides per la Universitat i després d'unes vicissituds que desconeixem, passaren a altres mans, que se'n quedaren algunes i les altres passaren al mercat numismàtic, però d'una manera reduïda. Pràcticament foren a parar a sis mans, on les poguérem fotografiar, essent fàcilment recognoscibles. Amb els anys, les col·leccions formades cap a l'any 1950 s'han desfet, passant les monedes a llocs molt diversos.

L'última notícia d'aquesta troballa la donàrem en publicar les dracmes ibèriques,¹⁷ i anteriorment, amb la publicació dels tresors.¹⁸ De les fins ara tractades en donàrem 36; ara, més acurada la recerca, arribem a les 44. Les altres dues són la de París i la d'Orpesa.

Aquella troballa és una ocultació típica de la segona guerra púnica, però formada solament per dracmes emporitanes i imitacions d'aquestes, entre les quals hi ha totes les conegudes del tipus d'*arracada singular* que publiquem en el catàleg. La composició vé donada per la seva proximitat a Empòrion.

12. VILLARONGA, 1998.

13. BELTRAN.

14. Per exemple, a la núm. 7 veu una A sota l'ala del pegàs i de la 11 a 14, diu a la p. 312, «bajo la pata trasera de-
recha del pegaso hay un dibujo como un monte puntiagudo desde el cual emprenderia el vuelo».

15. GUADÁN.

16. GUADÁN, volum II, p. 145, nota 351.

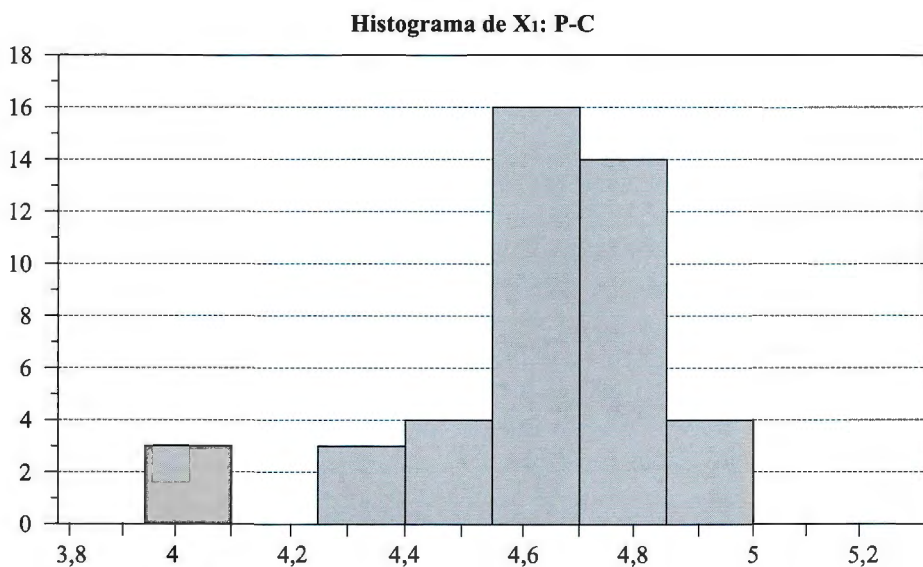
17. VILLARONGA, 1996, p. 34.

18. VILLARONGA, 1993, p. 37.

Una de les notícies importants que ens dóna aquesta troballa és l'existència d'aquesta emissió formada per set encunys d'anvers abans desconeguts i que tenen un estil i característiques ben particulars

PARÀMETRES ESTADÍSTICS

$N=44$; $X=4,618$; $s=0,2143$; $v=4,6\%$; $IC=4,55/4,68$; $k=2,443$; $sk=-1,54$
Histograma traçat amb set intervals de 0,15.

És ben normal, amb una moda entre 4,55 i 4,85.

ESITMACIÓ DEL VOLUM DE L'EMISSION

A		R	
1	2	1	1
5	1	2	1
8	2	3	1
10	1	4	1
13	1	5	2
		6	3
46	7	8	1
		46	10

El valor dels coeficients de 6,57 monedes per encuny d'anvers i 4,60 monedes per encuny de revers, són prou explícits per assegurar l'estimació del número original dels encunys.

L'estimació del nombre original d'encunys d'anvers és de 7,3, amb un màxim de 7,8.

L'Estimació del nombre original d'encunys de revers és de 10,2 amb un màxim de 11.

Es pot acceptar, doncs, que coneixem tots els encunys emprats en l'emissió, com a molt en podria faltar un.

CATÀLEG

Anv.: Cap d'Aretusa a la dreta, voltat per tres dofins. El pentinat acabat en tres rínxols de ganxo, el que inicialment fou l'espiga de la diadema, queda reduït a una línia de quatre punts acabats amb la punta de l'espiga, dues línies que fan de diadema sostenen el pentinat. De l'arracada, ja n'hem parlat.

Rev.: Pegàs a la dreta, amb el cap modificat en un homenet que s'agafa els peus amb la mà. Quan porten un dofí dessota el pegàs, són els encunys més realistes, ho assenyallem. Per dessota, la llegenda grega EMPORITON, poques vegades visible.

Amb la lletra G donem el número de l'obra de Guadán i amb la C, el del nostre corpus.

A la il·lustració, les dracmes porten el número del catàleg.

1	1—	—1	1-G. 621; 4,93; 9 h.
2	2—	—	2-Arxiu; 4,84; 7 h.
3	3—	—	3-G. 626; 4,75; 2 h.
		—	4-G. 622; 4,67; 7 h.
4		—2	5-G. 631; 4,49; 3 h.
		—	6-G. 627; 4,85; 3 h.
		—	7-G. 624; 4,62; 7 h.
		—	8-G. 623; 4,79; 11 h.
5		—3	9-G. 625; 4,68; 1 h.
6		—4 dofí	10-Arxiu; 4,70; 9 h.
7		—5 dofí	11-Arxiu; 4,39; 12 h.
8	4—	—1	12-Arxiu; 4,80; 12 h.
9		—2	13-G. 629; 4,70; 2 h.
10		—3	14-G. 630; 4,50; 6 h.
11		—4 dofí	15-G. 682; 3,97; 2 h.
12		—5 dofí	16-G. 692; 4,71; 2 h.

			17-G. 698; 4,73; 11 h.
			18-Arxiu; 3,98.
			19-Orpesa
13		-6 dofí	20-Peralada; 4,70; 11 h.
14	5	-6 sense d.	21-G. 628; 4,07; 7 h.
15		-6 dofí	22-Arxiu; 4,80; 10 h.
			23-Arxiu; 4,68; 10 h.
			24-G. 690; 4,60; 7 h.
			25-G. 691; 4,68; 11 h.
16		-7 dofí	26-Arxiu; 4,70; 11 h.
			27-Arxiu; 4,62; 1 h.
			28-G. 685; 4,60; 1 h.
17	6	-4 dofí	29-Arxiu; 4,68; 12 h.
18		-5 dofí	30-G. 689; 4,65; 12 h.
19		-7 dofí	31-G. 688; 4,65; 12 h.
			32-Àureo X-97, 16; 4,56.
			33-G. 687; 4,48; 12 h.
			34-Arxiu; 4,62.
			35-G. 696; 4,56; 11 h.
20		-8 dofí	36-G. 697; 4,69; 2 h.
			37-Arxiu; 4,33.
			38-Arxiu.
			39-Arxiu; 4,70.
			40-G. 694; 4,74; 2 h.
			41-G. 693; 4,55; 12 h.
21	7	-9 dofí	42-Vico III-97, 17; 4,90.
			43-BN París; G. 683; 4,38; 3 h.
			44-Arxiu; 4,85; 6 h.
			45-Arxiu; 4,75; 1 h.
22		-10 dofí	46-G. 695; 4,43; 3 h.

Nombre de monedes: 46.

Encunys d'anvers, 7, i 6,57 monedes per encuny d'anvers.

Encunys de revers, 10, i 4,60 monedes per encuny de revers.

Combinacions d'encunys, 22, i 2,09 monedes per combinació d'encunys.

CONCLUSIONS

De l'estudi d'aquestes dracmes podem arribar a les següents conclusions:

1. La presència de les dracmes d'aquest tipus, única a la troballa de Puig Cas-

tellar, a excepció d'una Oropesa, i la seva absència a totes les altres, ens fa pensar que es tracta d'una emissió oficial d'Empòrion i que la seva circulació es va donar a llocs pròxims al centre emissor.

2. El fet d'haver-se trobat junt a les primeres imitacions de les dracmes emporitanes ens fa pensar que són coetànies amb les primeres emissions ibèriques d'imitació emporitana.

3. Per l'estimació del nombre original del encunys, sembla ser que els coneixem tots, set d'anvers i deu de revers. El volum de l'emissió és reduïda, poques monedes es poden batre amb tans pocs encunys, que vé a ser l'equivalent al 22 % de l'emissió de denaris ibèrics de Kese. A més, fou batuda en un temps curt.

4. És evident la diferència entre els reversos sense dofi i els que el porten; pel que fa a la modificació del cap del pegàs, és estilitzat en uns i de gran realisme en els altres.

5. Aquesta diferència que ens podria fer pensar en dos tallers o dues emissions, s'explica per l'ús del mateix encuny d'anvers amb els dos tipus de revers, que evidència que l'emissió d'ambdues fou simultània.

6. De l'encuny R.6 amb la representació de la modificació del cap del pegàs de gran realisme, com correspon als encunys amb el símbol dofi, coneixem una moneda, la número 21, sense dofi, en que, per un descuit, no s'havia gravat. En adonar-se de la falta, fou afegit i s'encunyaren altres dracmes, de les quals coneixem del número 22 al 25.

BIBLIOGRAFIA

BELTRAN	Beltran, P. Las monedas griegas Ampuritanas de Puig Castellar, <i>Ampurias</i> VII-VIII, 1946, p. 277-320.
GUADÁN, 1954	Guadán, A. M. de. Algunos problemas fundamentales de las amonedaciones de plata de Emporion y Rhode. <i>Numisma</i> , núm. 13, p. 9-49.
GUADÁN, 1955	Guadán, A. M. de. «La cronología de las acuñaciones de plata de Emporion y Rhode, según los hallazgos y la secuencia de cuños». <i>Numisma</i> , núm. 16, p. 9-56.
GUADÁN	Guadán, A. M. de. <i>Las monedas de plata de Emporion y Rhode</i> , 2 vol., Barcelona, 1970.
NUMISMA, 1955	«Informe de los coloquios celebrados en la Delegación de la SIAEN, en Barcelona», <i>Numisma</i> , 1955, p. 101-119.
PERALADA	Golobardes Vila, M. (1958) <i>Aportación a la Exposición Ibero Americana de Numismática y Medallística</i> , Biblioteca Palacio Peralada.
PERICOT, 1943	Pericot Garcia, L. (1943) Hallazgo de dracmas emporitanos en el poblado ibérico de Puig Castellar, <i>Ampurias</i> , V, p. 302-304.

- PERICOT, 1944 Pericot Garcia, L. (1944) El depósito de monedas ampuritanas de Puig Castellar, *Ampurias*, núm. VI, p. 323-327.
- VILLARONGA, 1993 Villaronga, L. (1993) *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*. Barcelona.
- VILLARONGA, 1994 Villaronga, L. (1994) *Corpus Nummum Hispaniae ante Agusti aetatem*. Madrid.
- VILLARONGA, 1998 Villaronga, L. (1998) *Les dracmes ibèriques i llurs divirors*. Barcelona.

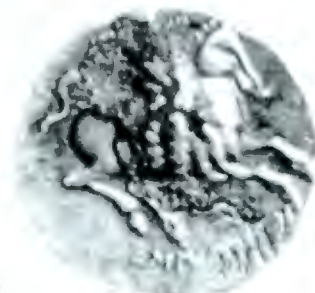
3

10

12

19

Làmina I

1

2

6

16

24

34

44

21

22

23

1

2

3

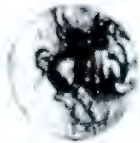
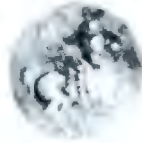
4

5

6

7

8

9

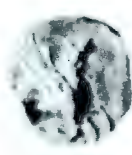
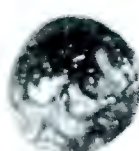
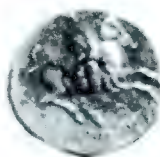
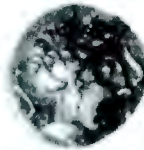
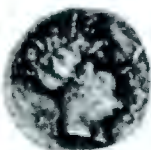
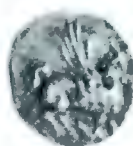
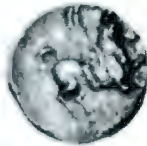

10

11

42

43

44

45

46

